

**UNIVERSITY
OF TURKU**

This is a self-archived – parallel-published version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details. When using please cite the original.

AUTHOR	Annukka Jauhiainen, Nina Haltia, Ulpuukka Isopahkala-Bouret
TITLE	Ei-ylioppilaiden mahdollisuudet korkeakoulutukseen
YEAR	2024
VERSION	Final Draft
CITATION	Jauhiainen, A., Haltia, N., Isopahkala-Bouret, U. 2024. Ei-ylioppilaiden mahdollisuudet korkeakoulutukseen. Teoksessa Mäntysaari, M., Kannasoja, S., & Kärkkäinen, M. (2024). Hyvinvointivaltion kouluttamat: Yhteiskunnallinen tutkinto ja muut vaihtoehtoiset reitit akateemisiin ammatteihin. Huoltaja-säätiö sr.

Ei-ylioppilaiden mahdollisuudet korkeakoulutukseen

Johdanto

Tampereen yliopiston edeltäjän, Helsingistä Tampereelle siirtyneen Yhteiskunnallisen Korkeakoulun, historia liittyy mielenkiintoisella tavalla ei-ylioppilastaustaisten opiskelijoiden koulutusmahdollisuuksiin. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu edusti 1960-luvun alun Suomessa perinteisestä akateemis-traditionaalisesta yliopistoajattelusta poikkeavaa – ja varsin harvinaista – korkeakoulutuksen muotoa, jossa opiskeluun ei vaadittu ylioppilastutkinnon suorittamista. Sampsaa Kaatajan mukaan kansan korkeakouluksi nimitetty oppilaitos oli alun perin suunnattu työläis- ja maalaisnuorille, jotka eivät olleet suorittaneet ylioppilastutkintoa ja oppilaitoksen haluttiin palvelevan ennen kaikkea alueellisia koulutustarpeita. (Kaataja 2019)

Ei-ylioppilastaustaiset opiskelijat ovat muodostaneet ja muodostavat yhä selkeän vähemmistön kaikista korkeakouluopiskelijoista. Edelleen on varsin tavallista törmätä käsitykseen, että kaikki uudet yliopiston opiskelijat ovat ylioppilaita eli lukion ja ylioppilastutkinnon suorittaneita. Erityisesti *yliopistokoulutuksen* kytkeytymisellä ylioppilastutkintoon on vahva historiallinen perinne, jota tasa-arvoajattelun nimissä lähdettiin purkamaan 1960-luvulta lähtien avaamalla myös ei-ylioppilaille mahdollisuus yliopistotutkintokoulutukseen. Ammattikorkeakoulujen perustaminen 1990-luvulla toi ammatillista väylää kulkeneille lisämahdollisuuksia korkeakoulutasoisiin opintoihin.

Yliopistojen opiskelijavalintaa säädellään lainsäädännön ja valtakunnallisten tavoitteiden kautta, mutta viime kädessä yliopistot päättävät itse opiskelijaksi ottamisesta. Yliopistoihin ei-ylioppilastaustaiset opiskelijat ovat tulleet usein pidemmän ja monessa tapauksessa ammatillisen koulutuspolun kautta, jolloin he ovat voineet hyödyntää erilaisia erillisvalintoja (Haltia, Jauhiainen & Isopahkala-Bouret 2017; Haltia, Jauhiainen & Isopahkala-Bouret 2018). Taustaltaan ei-ylioppilastaustaiset korkeakouluopiskelijat eroavat valtavirrasta siten, että he ovat yleensä opiskelijoiden pääjoukkoa vanhempia ja tulevat jonkin verran matalammasta sosioekonomisesta perhetaustasta (Haltia ym. 2018). Ei-ylioppilaiden ja ammatillista reittiä korkeakouluihin tulevien opiskelijoiden opintomahdollisuudet voidaan nähdä pitkässä juoksussa osana korkeakouluideologian muutosta, jossa korkeakoulutus¹ on muotoutunut harvalukuisen eliitin yksinoikeudesta suurten massojen perusoikeudeksi (Nori & Mäkinen-Streng 2017, 319).

Tarkastelemme tässä artikkelissa, miten koulutuspolitiikassa on huomioitu ei-ylioppilaiden mahdollisuudet korkeakoulutukseen ja millaisia linjauksia heitä koskien on tehty. Olemme käyneet läpi korkeakoulutusta koskevia koulutuksen kehittämissuunnitelmia (KESU), työryhmäraportteja, muita korkeakoulutusta koskevia koulutuspoliittisia asiakirjoja sekä Tilastokeskuksen raportteja. Lisäksi hyödynnämme aikaisempaa tutkimusta. Lukemamme dokumenttiaineisto on julkaistu

---

¹ Korkeakoulutuksen ja yliopistojen käsitteet erosivat Arto Nevalan ja Risto Rinteen mukaan vasta 1990-luvulta lähtien. Korkeakoulutuksen käsite vakiintui tuolloin tarkoittamaan toisen asteen jälkeistä ns. kolmannen asteen koulutusta, joka sisälsi sekä ammattikorkeakoulut että yliopistot. Ennen 1990-lukua käsitteitä yliopisto ja korkeakoulu siis käytettiin pitkälti synonyymeinä. (Nevala & Rinne 2012, 203.)

vuosina 1981-2017, mutta vuoden 1981 KESUssa viitataan 1970-lukuun, joten tarkastelu ulottuu sitä kautta 1970-luvulle.

Tarkastelemme aluksi suomalaisen korkeakoululaitoksen laajenemista määrällisesti ja alueellisesti yhteiskunnalliset tarpeet huomioivan tiedepolitiikan myötä. Seuraavaksi esittelemme, miten ei-ylioppilaiden mahdollisuuksia korkeakoulutukseen on linjattu opetusministeriön (myöhemmin opetus- ja kulttuuriministeriön) julkaisemissa kehittämissuunnitelmissa, jotka ulottuvat 1970-luvulta 2010-luvulle. Kytkeimme tämän tarkastelun korkeakoulujärjestelmässä tapahtuneisiin muutoksiin, joista viimeisin on opiskelijavalintojen uudistaminen. Lopuksi pohdimme ei-ylioppilaiden korkeakoulutusmahdollisuuksia koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta.

Korkeakoululaitoksen laajeneminen Suomessa

Korkeakoulujärjestelmän muotoutuessa Suomessa 1900-luvun ensivuosisikymmeninä yliopiston sisäänpääsykuulusteluna toimi ylioppilastutkinto, jonka suorittanut sai opiskeluoikeuden yliopistossa. Aluksi ylioppilaskokeet järjestettiin Helsingin yliopistossa, josta ne siirtyivät vuonna 1921 ylioppilastutkintoasetuksen myötä oppikouluihin yleiseksi oppikoulun päättötutkinnoksi. (Kosunen, Haltia & Jokila 2015, 336; Vuorio-Lehti 2006, 54–57.) Opiskelijaksi pääsyn rajoittaminen – ns. numerus clausus-järjestelmä – otettiin käyttöön Helsingin yliopistossa vuonna 1933. Opiskelijavalinta perustui tavallisesti ylioppilastutkintotodistuksen arvosanoihin ja joillakin aloilla myös valintakokeeseen (KM 1986, 5–6). Tie yliopistojen tutkintokoulutukseen kulki oppikoulujen ja niiden lukioasteen kautta.

Vielä 1950-luvun alussa korkean asteen koulutusta tarjottiin Suomessa vain kolmessa kaupungissa: Helsingissä, Turussa ja Jyväskylässä. Uusien ylioppilaiden määrä oli vuosittain pieni ja kolmen korkeakoulukaupungin katsottiin pystyvän tyydyttämään korkeakoulutuksen tarpeen. Keskeinen korkeakoulupoliittisen vallan käyttäjä oli Helsingin yliopisto, varsinaista valtiollista ohjausta nykymuodossaan ei ollut. Ajatus korkeakoululaitoksen laajentamisesta alueellisesti ja määrällisesti nousi esille vuosina 1952–1956 istuneessa ns. Myrbergin korkeakoulukomiteassa, joka oli asetettu suunnittelemaan korkeakoulujen kehittämistä kokonaisuutena. (Kettunen, Jalava, Simola & Varjo 2012, 34.) Tämän komitean uudistusehdotukset olivat kuitenkin hyvin varovaisia ja korkeakoululaitoksen laajentamiseen suhtauduttiin varauksellisesti. Aivan viime metreillä komitea päätyi suosittamaan jo vireillä olleen Oulun yliopiston perustamista palvelemaan pohjoisen Suomen korkeakoulutuksen tarvetta. (Lampinen 2003, 26.)

Paineet lisätä korkeakoulupaikkoja kasvoivat, kun sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat alkoivat hakeutua oppikoulujen lukioluokille päämääränään ylioppilastutkinnon suorittaminen. Yhteiskunnallisen eliitin piirissä käytiin 1950-luvulla keskustelua siitä, oliko ylioppilastutkinnon vaatimustaso riittävän korkea takaamaan hyvätasoisen oppilasaineksen yliopistoihin. (Vuorio-Lehti 2006, 111–113.) Myös Myrbergin komiteassa keskusteltiin ylioppilastutkinnon merkityksestä korkeakouluopintoihin pyrittäessä. Korkeakouluilla ei katsottu olevan resursseja järjestää perinpohjaisia pääsykuulusteluja, joten ylioppilastutkintoa oli pakko pitää takeena riittäväntasoisesta yleissivistävästä pohjakoulutuksesta korkeakouluopetukselle. Komiteassa esiintyi kuitenkin myös näkökulmia, joiden mukaan oppikoulujen opiskelijamäärät olivat paisuneet jo liikaa – ammatillisen koulutuksen kustannuksella – ja ylioppilastutkinto oli osa ongelmaa. Professorit Sven Lindman ja Pentti Kaitera edustivat näkemystä, jonka mukaan ammattikoulutusta tuli kehittää,

jotta korkeakouluopintoihin olisi mahdollista edetä myös ammatillisista väylää pitkin. (Vuorio-Lehti 2006, 95–97.)

Seuraavalla vuosikymmenellä presidentti Urho Kekkonen halusi saada vauhtia korkeakoulutuksen laajenemiseen ja nimitti työtä linjaamaan työryhmän. Työryhmän lausunto *Tiede ja ylin opetus tulevien vuosien Suomessa* valmistui vuonna 1965 ja se sisälsi konkreettisen suunnitelman korkeakoululaitoksen määrällisestä laajentamisesta ja tehostamisesta vuosina 1966–1981. Työryhmän lausunnon pohjalta säädettiin ensimmäinen korkeakoululaitoksen kehittämislaki, joka loi edellytykset uusien korkeakoulujen perustamiselle (Kettunen ym. 2012, 36–37) ja Suomeen syntyikin 1960-luvun puolivälin aikoihin viisi uutta korkeakoulua (Nevala 2016, 409). Osmo Lampisen arvion mukaan työryhmän linjausten ja kehittämislain myötä korkeakoulupolitiikka sidottiin yleisempään yhteiskuntapolitiikkaan ja akateemis-elitistinen yliopistokäsitys alkoi tehdä tilaa yhteiskuntaa palvelevalle tiedepolitiikalle (Lampinen 2003, 26–27). Tämän myötä mahdollisuudet korkeakoulutukseen kasvoivat: vielä 1950-luvun alussa opinnot aloitti vuosittain noin 3000 opiskelijaa, mutta parissa vuosikymmenessä määrä kolminkertaistui (Nevala 2016, 408–409).

Koulutuspolitiikan ja korkeakoulupolitiikan muutokset 1960-luvulla tulivat näkyviin myös ylioppilastutkinnosta käydyissä keskusteluissa. Minna Vuorio-Lehti on ylioppilastutkinnon historiaa käsittelevässä tutkimuksessaan nimittänyt tuota vuosikymmentä koulutussuunnittelun ja koulutusvisioiden esittämisen kultaiseksi vuosikymmeneksi. Ylioppilastutkinnon uudistamista pohdittiin peräti neljässä komiteassa. Asiaan käytetyn ajan huomioiden varsinaiset muutokset jäivät kuitenkin varsin maltillisiksi. Ylioppilastutkinnon todettiin kyllä menettäneen koulutusvalikointiin liittyvää merkitystään lukion käynnin lisääntyessä, mutta se säilytti edelleen jonkinlaisen puskuriasemansa suhteessa korkeakouluihin. (Vuorio-Lehti 2006, 166–169.)

Ei-ylioppilaiden korkeakoulumahdollisuudet 1970- ja 1980-luvuilla

Vuonna 1981 julkaistussa korkeakoululaitoksen kehittämissuunnitelmassa nostettiin esiin ei-ylioppilaiden korkeakoulumahdollisuudet osana keskiasteen koulutuksen uudistamissuunnitelmia. (OPM 1981, 40–41.) Tämä tavoite oli esitetty selkeästi muun muassa keskiasteen koulutuksen kehittämisestä annetussa laissa (474/1978), jossa edellytettiin, että korkeakoulujen aloituspaikoista varattaisiin asetuksella säädettävät osuudet sellaisille opistotutkinnon suorittaneille, joilla ei ole ylioppilastutkintoa. Ammatillisista opinnoista haluttiin siis luoda joustavia koulutusväyliä, joita pitkin oli mahdollista edetä myös korkeakouluasteelle. (OPM 1981, 41.)

Keskiasteen uudistus oli käynnistetty keväällä 1974 hallituksen periaatepäätöksellä, jonka mukaan ammatillisesta koulutuksesta tuli kehittää lukion kanssa kilpailukykyinen väylä korkeakouluopintoihin. Kirsi Klemelän (1999) mukaan keskiasteen uudistuksessa keskeisin tavoite oli lisätä ammatillisen koulutuksen houkuttelevuutta. Yksi ammatillisen koulutuksen ongelmista oli ollut riittävien jatko-opintomahdollisuuksien puuttuminen, mikä oli johtanut koulutuksellisiin umpiperiin. Keskiasteen uudistuksessa tavoiteltiin myös ammatillisen koulutuksen tarjoamista koko ikäluokalle. (Klemelä 1999, 345.) Ylioppilaiden määrä oli lähtenyt 1950-luvun jälkeen nopeaan kasvuun, minkä seurauksena kaikille ylioppilastutkinnon suorittaneille ei riittänyt jatko-opintopaikkaa korkean asteen opinnoissa. Ylioppilaat alkoivat vallata ammatillisten opistojen ja

kouluasteen parhaita paikkoja. Vuonna 1950 lukiossa aloitti opintonsa noin yhdeksän prosenttia, vuonna 1960 noin 20 prosenttia ja vuonna 1970 noin 36 prosenttia ikäluokasta. (Klemelä & Vanttaja 2012.) Kyse oli 1980-luvulla ylioppilassumaksi nimetystä ilmiöstä, jonka purkamiseksi haluttiin nostaa ammatillisen koulutuksen statusta: yhtäältä ohjata oppilasvirtoja entistä enemmän ammatilliseen koulutukseen ja toisaalta mahdollistaa korkeakouluopinnot myös ammatillisen koulutuksen suorittaneille.

Jo 1970-luvulla korkeakouluja oli pyritty ohjaamaan opiskelijavalinnoissa siihen, että ei-ylioppilaille varattaisiin erillisiä aloituspaikkakiintiöitä. Opetusministeriö antoi vuodesta 1975 lähtien yliopistoille opiskelijavalintaohjeiden yhteydessä suosituksen aloituspaikkojen varaamisesta ylioppilastutkintoa suorittamattomille opiskelijoille. Nämä osuudet vaihtelivat eri yliopistoilla 5–15 prosentin välillä, koulutusalojen erityistarpeet vaikuttivat myös kiintiöihin. Vuosina 1975–1978 korkeakouluopintoihin hyväksytyjen ei-ylioppilaiden määrä vaihteli 630–770 välillä. (OPM 1981, 43.)

Keväällä 1979 opetusministeriö oli laatinut suunnitelman aloituspaikkojen varaamisesta opistotutkinnon suorittaneille ei-ylioppilaille. Tämä suunnitelma esiteltiin myös vuoden 1981 kehittämissuunnitelmassa. Sen mukaan koulutusaloja, joita erityisesti kaavailtiin ylioppilastutkintoa suorittamattomien koulutusväyliksi, olivat kauppatieteellinen, maatalous- ja metsätieteellinen sekä teknistieteellinen koulutusala. Noilla aloilla ei-ylioppilaille esitettiin varattavan aluksi 10-15 prosenttia ja pidemmällä aikavälillä jopa 25 prosenttia aloituspaikoista. Pienimmilläänkin ei-ylioppilaiden osuudeksi kaavailtiin 10 prosenttia uusista opiskelijoista ja näitä aloja olivat teologinen, humanistinen, kasvatustieteellinen ja luonnontieteellinen ala. Ammatillista reittiä korkeakouluopintoihin suuntaavien pohjatutkinnolla tarkoitettiin uusimuotoista opistotutkintoa, jonka suorittaneiden hakeutuminen korkeakouluopintoihin oli tulossa ajankohtaiseksi vasta 1990-luvun puolella. (OPM 1981, 42.)

Tavoitteista ja suosituksista huolimatta ylioppilastutkintoa suorittamattomien määrien todettiin laskeneen vuoden 1981 kehittämissuunnitelmassa. Vuosina 1979 ja 1980 korkeakouluopintoihin hyväksytyissä oli ainoastaan 300–400 ylioppilastutkintoa suorittamatonta. Johtopäätöksenä kehittämissuunnitelmassa esitettiin, että nyt oli syytä odottaa keskiasteen uudistuksen vaikutusta. Ei-ylioppilaiden kiintiöihin ei esitetty korotuksia. (OPM 1981, 43.)

Korkeakoululaitoksen opiskelijamääriin ei kokonaisuudessaan kaavailtu muutoksia vuoden 1981 kehittämissuunnitelmassa. Vaikka suunnitelmassa todettiin aloituspaikkojen lisäämispaineet ylioppilastutkinnon suorittaneiden määrien kasvaessa, työmarkkinoiden ei nähty tarvitsevan enempää korkeakoulutettua väkeä muutamia erityisaloja lukuunottamatta. Sopivana määränä pidettiin tutkintoon tähtäävien korkeakouluopintojen tarjoamista noin 20 prosentille ikäluokasta. Korkeakoulupaikat haluttiin suunnata ”mahdollisimman hyvin yhteiskunnan tarpeita vastaavasti” eri koulutusaloille ja eri alueille. (OPM 1981, 1.)

Vielä 1980-luvun puolivälissä korkeakoulujen opiskelijavalintoja pohtineessa komiteassa uskottiin opistoasteen kautta kulkevasta ammatillisesta reitistä tulevan 1990-luvulla merkittävä väylä korkeakoulutukseen lukioväylän rinnalle (KM 1986). Ammatillisen reitin kautta tulevien opiskelijoiden määrä jäi kuitenkin 1980-luvulla hyvin pieneksi, kuten vuonna 1987 julkaistussa korkeakoululaitoksen kehittämissuunnitelmassa todettiin. Ammatillista reittiä korkeakoulutukseen

tulevien määrät pysyivät 350–450 opiskelijassa eikä kehittämissuunnitelmassa pohdittu keinoja tämän osuuden kasvattamiseen. Vuoden 1987 suunnitelmaan sisältyi tosin maininta, että tavoitteeksi asetettu 2000 ei-ylioppilastaan määrä vuoteen 1995 mennessä oli edelleen voimassa. (OPM 1987).

Tilastokeskuksen julkaiseman *Uusien korkeakouluopiskelijoiden pohjakoulutus* selvityksen mukaan vuoden 1988 uusista korkeakouluopiskelijoista (joita oli noin 15 000) vain vajaalla 3 prosentilla ei ollut ylioppilastutkintoa vaan ammatillinen tutkinto pohjakoulutuksena. Ylioppilastutkinto oli pohjakoulutuksena 74,4 prosentilla ja sekä ylioppilastutkinto että ammatillinen tutkinto 18,5 prosentilla. Lisäksi vajaalla 2 prosentilla uusista opiskelijoista oli niin ylioppilastutkinto, ammatillinen tutkinto kuin aikaisempi korkeakoulututkintokin. Selvityksessä oli mukana tiedot uusien korkeakoulutettujen pohjakoulutuksesta vuodesta 1978 lähtien ja niiden mukaan ammatillisen tutkinnon pohjakoulutuksena suorittaneiden osuus oli laskenut. Vuonna 1978 uusista korkeakouluopiskelijoista 4,5 prosentilla oli pohjakoulutuksena ammatillinen tutkinto. (Tilastokeskus 1990, 2.)

Korkeakouluväylä 1990-luvulla

Toisen asteen koulutukseen kaavailtiin 1980- ja 1990-lukujen taitteessa muutosta, joka olisi toteutuessaan vaikuttanut myös korkeakouluvalintoihin. Toiselle asteelle ideoitiin yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen yhdistävää nuorisokoulu-uudistusta, joka olisi vienyt peruskoulun myötä tapahtuneen rinnakkaiskoulujärjestelmän hävittämisen johdonmukaiseen lopputulokseen myös toisella asteella eheyttämällä keskiasteen koulutusta ja poistamalla lukion ja ammattikoulun dualismin. (Jauhiainen 2002, 278–279.) Uudistusta valmisteltiin useissa työryhmissä ja sitä puitiin muun muassa myrskyisässä Finlandia-talon koulutuspoliittisessa seminaarissa helmikuussa 1989. Poliittisen vasemmiston suunnitelmat purkaa koulutusjärjestelmän toisella asteella vallitseva kahtiajako kaatuivat kuitenkin keskusta-oikeiston vastustukseen. Kompromissina päädyttiin lukioden ja ammatillisten oppilaitosten yhteistyölle rakentuviin kokeiluihin ja korostamaan oppilaiden henkilökohtaisia yleissivistäviä ja ammatillisia opintoja sisältäviä yhdistelmäutkintoja. (Meriläinen & Varjo 2008, 15–20.) Nuorisoasteen koulutuksen uudistus ajoittui samoihin aikoihin ammattikorkeakoulureformin kanssa (Stenström & Virolainen 2016) ja näistä jälkimmäisestä muodostui lopulta merkittävämpi.

Vuonna 1991 hyväksytty toinen korkeakoululaitoksen kehittämissuunnitelma ei sisältänyt uusia avauksia ja sitä tarkistettiin jo vuonna 1993, koska Suomea olivat koetelleet ja koettelemassa lamavuodet. Toinen syy nopealle muutokselle oli ammattikorkeakoulujen perustaminen. Heikentyneessä taloudellisessa tilanteessa vaihtoehtoiset reitit yliopistokoulutukseen eivät olleet koulutuspoliittisen prioriteettilistan kärjessä. Lisäksi ammattikorkeakoulun perustaminen oli tuonut ammatillisen koulutuksen suorittaneille uuden väylän korkeakoulutukseen. Opistoasteen ja ammatillisen korkea-asteen tutkinnon suorittaneille haluttiin luoda joustavia koulutusjärjestelyjä, joiden avulla he saattoivat täydentää tutkintoaan ammattikorkeakoulututkinnoksi. (OPM 1993,9.)

Seuraava kehittämissuunnitelma vuosille 1995–2000 julkaistiin vuonna 1996. Siinä linjattiin yleisesti koulutusjärjestelmän avoimuudesta: ”Koulutusjärjestelmän avoimuutta kehitetään siten, että opiskelijalla on aina mahdollisuus edetä joustavasti jatko-opintoihin. Ylioppilastutkintoa

suorittamattomien eteneminen ammattikorkeakouluopintoihin ja yliopisto-opintoihin turvataan.” Konkreettisina lukuina esitettiin tavoitteeksi, että 10 prosenttia ammattikorkeakoulujen sekä yliopistojen ja korkeakoulujen aloituspaikoista varattaisiin toisen asteen ammatillisesta koulutuksesta peräkkäiskoulutuksena eteneville. Lisäksi suunnitelmassa linjattiin, että avointa yliopisto-opetusta haluttiin kehittää väylänä tutkinto-opiskeluun yhteistyössä yliopistojen kanssa. (OPM 1996, 10).

Tilastokeskuksen julkaisemien tietojen mukaan ei-ylioppilaiden osuus korkeakoulutukseen hyväksytyistä liikkui 1990-luvulla 2–3 prosentin tuntumassa. Tämän lisäksi hyväksytyissä oli lähes saman verran niitä, joilta ei löytynyt tietoa aikaisemmasta koulutuksesta. (Tilastokeskus 1995, 16–17.)

Korkeakoulutuksen ammatillinen reitti 2000-luvulla

Seuraava kehittämissuunnitelma *Koulutus ja tutkimus vuosina 1999–2004* oli kaiken kaikkiaan laaja-alaisempi ja yksityiskohtaisempi kuin edeltäjänsä. Korkeakoulujärjestelmän joustavuus sekä vaihtoehtoiset väylät korkeakoulutukseen mainittiin useassa yhteydessä tärkeinä koulutuspoliittisina tavoitteina. (OPM 2000.)

Ei-ylioppilaiden reitti korkeakoulutukseen liittyi tässä suunnitelmassa ennen kaikkea ammattikorkeakouluihin ja tavoitteeksi asetettiin, että noin kolmannes ammattikorkeakoulun uusista opiskelijoista olisi toisen asteen ammatillisen koulutuksen suorittaneita. Toisen asteen ammatillisesta koulutuksesta siis haluttiin kehittää aikaisempaa vahvempi vaihtoehto korkeakouluopintoihin etenemisen väylänä. Osana tätä tavoitetta suunnitelmassa linjattiin, että ammatillisen koulutuksen tutkintojen uudistusta tuli seurata ja arvioida erityisesti, miten työelämään sijoittumisen, ammatillisen osaamisen ja ammatillisen liikkuvuuden tavoitteet sekä opiskelijoiden jatko-opintoväylät toteutuivat. (OPM 2000.)

Vuoden 2000 suunnitelmassa viitattiin siihen, että myös lainsäädännön kautta oli pyritty lisäämään ammatillisen koulutuksen arvostusta ja vetovoimaa laajentamalla ammatillisten tutkintojen tuottamaa jatko-opintokelpoisuutta (OPM 2000). Viittauksella tarkoitettiin koulutuslainsäädännön kokonaisuudistusta vuodelta 1998, joka oli sisältänyt myös ammatillista koulutusta koskevan muutospaketin. Ammatilliset perustutkinnot pidentyivät kolmivuotisiksi ja tutkinnon suorittaneet saivat yleisen jatko-opintokelpoisuuden sekä ammattikorkeakouluun että yliopistoon. Kelpoisuuksista säädettiin tarkemmin yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen säädöksissä. (Rasku 2015.)

Ammatillisten tutkintojen antamia valmiuksia jatko-opintoihin haluttiin vahvistaa myös tukemalla ammatillisen koulutuksen ja lukioiden yhteistyötä. Lukio-opintojen suorittamisen haluttiin olevan ammatillisen koulutuksen opiskelijalle aikaisempaa joustavampaa ja saavutettavampaa. Suunnitelmassa esitettiin seurantatutkimusta ammatillista tietä etenevien opiskelijoiden opintoväylien toimivuudesta ja korkeakoulutukseen pääsystä. (OPM 2000.)

Opintoväylän toimivuutta haluttiin suunnitelmassa edistää myös kannustamalla korkeakouluja aiempien opintojen hyväksilukemiseen siirryttäessä korkeakoululaitoksessa sektorilta toiselle. Suunnitelmassa todettiin, että hyväksilukeminen oli korkeakoulujen vastuulla, mutta niitä haluttiin

ohjata suuntaan, jossa korkeakoulusektorilta toiselle siirryttäessä samalla alalla suoritettua korkeakoulututkinnosta luettaisiin hyväksi noin puolet suoritettun tutkinnon laajuudesta. (OPM 2000.)

Tässä suunnitelmassa nostettiin esiin myös aikuiskoulutus ja mahdollisuudet suorittaa korkeakoulututkinto aikuisiässä. Korkeakoulututkinnon haluttiin muodostavan myös alhaisemman pohjakoulutuksen tai sosio-ekonomisen taustan omaavalle mahdollisuuden sivistys- ja osaamistasonsa nostamiseen. Konkreettisena keinona ehdotettiin aikuisopiskelijoiden muuntokoulutusta, jonka avulla aiemmin kesken jääneet opinnot voisi suorittaa loppuun ns. maisterihautomoissa. (OPM 2000.)

Seuraava, vuosiksi 2003–2008 laadittu KESU, erottuu aikaisemmista suunnitelmista tavoitteenasettelultaan yleisempänä ja käsitemaailmaltaan abstraktimpana. Yleisenä koulutuspoliittisena tavoitteena mainittiin tasavertaiset oikeudet saada edellytystensä mukaista koulutusta elinikäisen oppimisen periaatteen mukaan. Koulutusjärjestelmän tasolla haluttiin kehittää eri sektoreiden ja koulumuotojen yhteistoimintaa joustavuuden, tuloksellisuuden ja tehokkuuden parantamiseksi. (OPM 2004, 15.)

Ammatillisesti eriytyvä koulutus haluttiin mitoittaa ennakoitun työvoimatarpeen mukaisesti tavoitteena yhtäältä ammatillisesti eriytyvän koulutuksen tarjoaminen koko nuorisoiälukaluokalle ja toisaalta aikuisten osaamistason nostaminen ja ajan tasalla pitäminen. Ammatillisen perustutkinnon suorittaneiden väylä korkeakouluihin haluttiin edelleen turvata, mutta painopiste oli siirtynyt entistä selvemmin ammattikorkeakouluihin jatko-opintoväylänä. Tavoitteeksi linjattiin, että vuoteen 2008 mennessä 25 prosenttia ammattikorkeakoulujen ja 2–3 prosenttia yliopistojen uusista opiskelijoista olisi toisen asteen ammatillisen koulutuksen peruskoulupohjalta suorittaneita. (OPM 2004, 20.) Tilastokeskuksen tietojen mukaan nämä linjaukset ammattikorkeakoulun osalta myös pitkälti toteutuivat, sillä vuoden 2007 uusista ammattikorkeakoulun opiskelijoista 21 prosenttia oli jonkin ammatillisen koulutuksen suorittaneita ja 27 prosenttia heistä oli ei-ylioppilaita (Tilastokeskus 2009, 66).

Aikuiskoulutuksen merkitystä korostettiin tässäkin suunnitelmassa. Tavoitteeksi asetettiin, että aikuiskoulutuksena järjestettävään perustutkintoon johtavan koulutuksen tarjonta mitoitettaisiin ammatillisissa oppilaitoksissa, ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa siten, että se olisi noin viidennes aloittajien kokonaismäärästä. Yliopistoissa aikuisopiskelijoiden ennakoitiin jakautuvan erillisiin maisteriohjelmiin, avoimen yliopiston väylää tutkintotavoitteiseen koulutukseen tuleviin sekä muuntokoulutukseen tulijoihin. (OPM 2004, 24.)

Neljä vuotta myöhemmin vuonna 2008 julkaistussa KESUssa vuosille 2007–2012 suomalaisten koulutustason nostaminen nousi voimallisesti esiin. Koulutustason katsottiin kytkeytyvän kansainväliseen kilpailukykyyn ja suomalaisten koulutustason haluttiin olevan yksi maailman korkeimmista sekä perusasteen jälkeisen tutkinnon että korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osalta. Tämä edellytti sekä nuorten koulutustason nostamista, että eri-ikäisen aikuisväestön koulutustason kohottamista. Osana koulutustason kohottamispyrkimyksiä tavoitteeksi asetettiin, että aiempaa suurempi osa ammatillisen tutkinnon suorittaneista etenisi korkea-asteelle, erityisesti ammattikorkeakouluihin. (OPM 2008, 22-24.)

Vuoden 2008 suunnitelmassa nostettiin esiin tavoite yleisen jatko-opintokelpoisuuden laajentamisesta myös ammatti- ja erikoisammattitutkinnon suorittaneisiin. Näiden ryhmien nähtiin jääneen huonompaan asemaan jatko-opintomahdollisuuksien suhteen, sillä yleinen jatko-opintokelpoisuus oli laissa määritelty nimenomaan ammatillisen perustutkinnon suorittaneille. Kyse oli avoimien ja joustavien koulutusväylien näkökulmasta ”ainakin osittaisesta umpiperästä” (OPM 2008, 52.)

Vuoden 2008 KESUSSA nousi esille ylioppilastodistuksen arvosanojen tehokkaampi hyödyntäminen yliopistojen opiskelijavalinnoissa. Yliopistojen opiskelijavalinnoissa ehdotettiin siirtymistä asteittain yhteishakujärjestelmään siten, että sähköisen haun sisältävä ensimmäinen vaihe olisi käytössä lukuvuoden 2008–2009 valinnoista alkaen ja koko yhteishakujärjestelmä lukuvuoden 2010–2011 valinnoista alkaen. Lukion tehtävää yleissivistävänä ja jatko-opintoihin valmistavana väylänä haluttiin näin vahvistaa. (OPM 2008, 60). Nämä ehdotukset konkretisoituivat seuraavalla vuosikymmenellä opiskelijavalintauudistuksen myötä.

Uudet opiskelijavalintalinjaukset 2010-luvulla

Lähtölaukauksena korkeakoulujen opiskelijavalintojen uudistukselle voidaan pitää koulutukseen siirtymistä ja tutkinnon suorittamista pohtineen työryhmän muistiota *Ei paikoillanne, vaan valmiit, hep!* Jo työryhmän tehtävänannossa määriteltiin, että työryhmän tuli etsiä keinoja nopeuttaa korkeakouluopintojen aloittamista toisen asteen jälkeen ja aikaistaa työelämään siirtymistä. Työryhmä ehdotti korkeakoulujen opiskelijavalintojen perusteellista uudistamista ja ensimmäistä opiskelupaikkaa hakevien aseman merkittävää parantamista. Opiskelijavalinnan ehdotettiin tapahtuvan ylioppilas- tai ammattitutkinnon arvosanojen perusteella ilman erillisiä valintakokeita. (OPM 2010:11.)

Viimeiseksi jäänyt KESU² laadittiin vuosille 2011–2016 ja siinä jatkui jo aikaisemmissa kehittämissuunnitelmissa näkyvät suunnitelmatekstin muuttuminen yhä yleisluontoisemmaksi. Vaihtoehtoisista väylistä korkeakouluihin puhuttiin tässä suunnitelmassa hyvin vähän, mutta välillisesti väyläajattelu oli läsnä joustavuuteen liittyvissä, jo aiemmista suunnitelmista tutuissa teemoissa. Elinikäisen oppimisen politiikka nostettiin esille keskeisenä suomalaista koulutuspolitiikkaa ohjaavana periaatteena, jonka haluttiin konkretisoituvan koulutusjärjestelmän tasolla joustavina siirtyminä koulutusasteelta toiselle ja koulutuksesta työelämään. Pyrkimys tehostaa ja nopeuttaa koulutusta näkyi siinä, että kaikessa koulutuksessa haluttiin korostaa opitun tunnistamista ja tunnustamista siten, että aikaisemmassa koulutuksessa ja muualla opittu voitaisiin mahdollisimman täysimääräisesti hyväksyä osaksi opintoja. (OKM 2012, 7.)

Sakari Ahola on tarkastellut vuoden 2012 kehittämissuunnitelmaa tasa-arvopolitiikan näkökulmasta. Hänen mukaansa koulutuksen tasa-arvo määrittäytyi siinä tavoitteiksi kaventaa eroja korkea-asteen koulutukseen osallistumisessa. Näitä tavoitteita oli tarkoitus konkretisoida vuonna

---

² Valtioneuvoston hyväksymien koulutuksen kehittämissuunnitelmissa hallitusohjelmien linjauksia oli konkretisoitu eräänlaisiksi toimenpideohjelmiksi. Strategisten hallitusohjelmien myötä siirryttiin uuteen käytäntöön asioiden valmistelussa ja KESUista luovuttiin.

2012 julkaistulla erityisellä tasa-arvon toimenpideohjelmalla, jonka konkreettinen anti jäi kuitenkin vähäiseksi. (Ahola 2015, 33–34.)

Opiskelijavalintoja koskien vuoden 2012 kehittämissuunnitelmassa tunnistettiin hakijoiden taustojen ja intressien moninaisuus, mutta suunnitelmasta välittyi näkemys, jonka mukaan eri taustoista tuleville tulisi löytää ”oikeat kanavat hakeutua koulutukseen ja suorittaa opintoja”. Yliopistokoulutuksessa ensikertalaisten aseman parantaminen oli ensisijaista ja esimerkiksi aikuisten perustutkinto-opiskelijoiden nähtiin vievän paikkoja nuoremmilta. Aikuisten koulutuskysyntää haluttiin vuoden 2012 kehittämissuunnitelmassa ohjata korkeakoulujen täydennyskoulutukseen. (Haltia, Isopahkala-Bouret, & Jauhiainen 2019; OKM 2012, 21.)

Kehittämissuunnitelman sijaan hallitusohjelmaa alettiin vuodesta 2015 eteenpäin linjata ns. kärkihankkeilla. Toimintasuunnitelmaan kirjattiin, että opetus- ja kulttuuriministeriö käynnistävät yhdessä korkeakoulujen kanssa valintamenettelyuudistuksen (Isopahkala-Bouret Haltia, & Peura 2021; Valtioneuvosto 2016:2, 38) ja toimeenpanoa pohtinut työryhmä linjasi, että korkeakoulujen tulisi jatkossa valita pääosa uusista opiskelijoista pelkän ylioppilastutkintotodistuksen perusteella. Ylioppilastutkintoa yhdenmukaisine arvostelujärjestelmineen pidettiin tasa-arvon ja korkeakoulutuksen saavutettavuuden näkökulmasta parhaana lähtökohtana opiskelijavalinnoille (Haltia, Isopahkala-Bouret, & Peura 2022; OKM 2016:37.)

Ammatillisten tutkintojen hyödyntämisestä valinnoissa käynnistettiin jatkotyö, ja tätä varten asetettiin oma työryhmänsä. Tämän työryhmän keskeisiä ehdotuksia olivat muun muassa, että todistusvalintaa ammatilliselta toiselta asteelta tulisi kehittää erityisesti soveltuvan alan korkeakoulutukseen ja että todistusvalinnan lisäksi hakijoille tulisi olla väylä, jossa on mahdollista näyttää osaamistaan ja kyvykkyyttään ja tulla siten valituksi korkeakouluun. Jälkimmäisellä, hiukan epämääräisellä ehdotuksella, tarkoitettiin käytännössä yleisiä opiskeluvalmiuksia mittaavia pääsykokeita. (OKM 2017:25, 98).

Ammattikorkeakoulujärjestelmän myötä ammatillisen perustutkinnon suorittaneille oli avautunut jatkokoulutusväylä, jonka myötä suhteellisesti enemmän toisen asteen ammatillisen tutkinnon suorittaneita aloitti opintonsa korkeakouluissa. Ammattikorkeakoulujen myötä opiskelupaikkojen määrä suomalaisessa korkeakoulutuksessa lähes kaksinkertaistui (Nevala & Rinne 2012). Korkeakoulujen koulutusrakenteiden kehittämistyöryhmän muistiossa vuodelta 2013 viitattiin tilastoihin, joiden mukaan syksyllä 2011 alkaneessa koulutuksessa ammatillisella tutkinnolla hakeneita, hyväksytyjä ja paikan vastaanottaneita oli huomattavasti enemmän ammattikorkeakouluissa kuin yliopistoissa. Kevään 2011 yhteishaussa ammattikorkeakoulujen nuorten koulutukseen hyväksytyistä 25 prosentilla oli ammatillinen perustutkinto. (OPM 2013, 22.)

Pohdinta

Mahdollisuus hakeutua myös korkeampiin opintoihin koulutus pohjasta riippumatta voidaan nähdä tasa-arvokysymyksenä, johon on tarjottu erilaisia ratkaisuja suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa. 1970- ja 1980-luvuilla korkeakouluopintoihin ilman ylioppilastutkintoa opintoihin hakeutuville ehdotettiin erillisiä kiintiöitä. Yleinen korkeakoulukelpoisuus on 1990-luvun lopulta lähtien määritelty laajasti siten, että kaikki toisen asteen tutkinnon suorittaneet ovat muodollisesti kelpoisia

korkeakoulutukseen. Korkeakoulutus koulutuksen ylimpänä asteena on periaatteessa avoin kaikille ja maksuttoman tutkintokoulutuksen on ajateltu tasaavan taustan mukaisia eroja ja mahdollistavan opiskelun mahdollisimman monille.

Avoimuus erilaisille opiskelijoille on ollut suomalaisessa korkeakoulujärjestelmässä universaali, järjestelmään liittyvä piirre. Toisin, kuin monissa muissa yliopistomaissa, Suomessa ei ole ollut tarjolla erityisiä korkeakouluopintoihin valmistavia ohjelmia, kohdennettuja hakuohjelmia tai erityistä tukea ja ohjausta ei-akateemisista tai ammatillisesta taustasta tuleville opiskelijoille (Orr & Hovdhaugen 2014; Osborne 2003).

Ammatillisen koulutuksen kautta kulkeva väylä on vahvistunut ennen kaikkea ammatillisen korkea-asteen koulutuksen myötä. Yliopistojen rinnalle perustettiin 1990-luvulta lähtien ammattikorkeakoululaitos, joka tarjosi jatko-opintoväylän ammatillisen perusasteen suorittaneille (Rasku 2015). Lukemissamme koulutuspoliittisissa suunnitteluteksteissä pyrkimys luoda ”oma” ammatillinen korkeakoulutusväylä toisen asteen ammatillisesta koulutuksesta ammattikorkeakouluihin näkyi selvästi.

Myös 1970-luvun alussa toimintansa aloittanut avoin yliopisto on ollut avartamassa mahdollisuuksia korkeampiin opintoihin. Avoimen yliopiston alkuperäinen tavoite oli nimenomaan tarjota mahdollisuus yliopistotasoiseen koulutukseen kenelle tahansa ilman vaatimuksia aiemmasta koulutuksesta tai kokemuksesta. Avoimen yliopiston voidaan nähdä toteuttaneen ideaa aidosti universaalista korkeakoulutuksesta, jossa yliopistollinen koulutus on alueellisesti kattavan järjestelmän kautta arkipäiväistynyt ja levittäytynyt koskemaan koko kansaa, ei vain etuoikeutetuissa asemassa olevia. (Haltia 2016.) Avoimen yliopiston kautta kulkeva väylä yliopiston tutkinto-opintoihin on kuitenkin pysynyt melko kapeana (Haltia 2015).

Aikaisemmassa, rekisteriaineiston analyysiin perustuvassa tutkimuksessamme vuodelta 2018 havaitsimme, että vain kolme prosenttia yliopistoon hyväksytyksi tulleista oli ei-ylioppilaita. Ilman ylioppilastutkintoa yliopistoon tulevat muodostavat mielenkiintoisen poikkeuksellisen ryhmän, jonka opiskelukokemuksia ei ole juurikaan tutkittu. Ryhmään kuuluvat ovat pystyneet hyödyntämään suomalaisen korkeakoulujärjestelmän umpiperiä välttävää tasa-arvoajattelua, jossa keskeisenä periaatteena on, että jokin polku seuraavalle koulutusaskelmalle tai toiselle alalle on aina olemassa (Haltia ym. 2018).

Viimeisen vuosikymmenen ajan korkeakoulujen opiskelijavalinnat ovat olleet laajempien uudistuksen kohteena. Valintamenettelyn muutokset, joiden myötä opiskelijavalinnoissa on tukeuduttu aiempaa enemmän ylioppilastutkintoon ja vähennetty erilaisten valintakokeiden merkitystä, voidaan nähdä ei-ylioppilaiden näkökulmasta heidän opiskelumahdollisuuksiaan kaventavana toimintapolitiikkana.

Lähteet

- Ahola, S. 2015. Koulutusekspansio ja tasa-arvopolitiikan uusi nousu Suomessa. Teoksessa H. Aittola & J. Ursin (toim.) Eriarvoistuva korkeakoulutus? Artikkelikokoelma Korkeakoulututkimuksen XII kansallisesta symposiumista 19.–20.8.2014. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 29–50.
- Haltia, N. 2015. Avoimen yliopiston tutkintoväylä koulutuspoliittisessa keskustelussa. *Aikuiskasvatus* 35 (4), 254–265.
- Haltia, N. 2016. Avoimen yliopiston väylä siltana avoimen ja tutkintokoulutuksen välillä. *Kasvatus & Aika* 9 (3), 37–51.
- Haltia, N., Jauhiainen A. & Isopahkala-Bouret, U. 2017. Ei-ylioppilastaustaiset korkeakouluopiskelijat. Eurostudent VI -tutkimuksen artikkelisarja. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:28.
- Haltia, N., Jauhiainen, A. & Isopahkala-Bouret, U. 2018. Epätavallista reittiä yliopistoon – ilman ylioppilastutkintoa yliopistoon hakeneiden taustat ja sisäänpääsy koulutukseen. Teoksessa R. Rinne, N. Haltia, S. Lempinen & T. Kaunisto (toim.) Eriarvoistuva maailma - tasa-arvoistava koulu? Jyväskylä: Suomen Kasvatustieteellinen seura, 223–244.
- Haltia, N., Isopahkala-Bouret, U. & Jauhiainen, A. 2019. Korkeakoulujen opiskelijavalintauudistus ja aikuisopiskelijan opiskelumahdollisuudet. *Aikuiskasvatus* 39 (4), 276-289.
- Haltia, N., Isopahkala-Bouret, U. & Jauhiainen, A. 2021. The vocational route to higher education in Finland: Students' backgrounds, choices and study experiences. *European Educational Research Journal* 1-18. Journal <https://doi.org/10.1177%2F1474904121996265>.
- Haltia, N., Isopahkala-Bouret, U. & Peura, M. 2022. Opiskelijavalintojen ensikertalaiskiintiöiden poliittinen oikeutus ja kritiikki. *Kasvatus & Aika* 16(1), 5–21. <https://doi.org/10.33350/ka.101665>.
- Isopahkala-Bouret, U., Haltia, N. & Peura, M. 2021. Mikä korkeakoulujen opiskelijavalintauudistuksessa muuttuu? Teoksessa: J. Kauko, J. Varjo & H. Silvennoinen (toim.) Koulutuksen politiikat ja hallinnan muodot. Kasvatustieteiden tutkimuskeskuksen vuosikirja. Jyväskylä: Association of Finnish Educational Research (FERA).
- Jauhiainen, A. 2002. Työväen lasten koulutie ja nuorisokasvatuksen yhteiskunnalliset merkitykset. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C: 187. Turku: Turun yliopisto.
- Järvinen, M-R. 1997. Eriytyneistä kouluista laaja-alaisia oppimiskeskustoja? Ammatillisten oppilaitosten yhdistäminen suomalaisen koulutuspolitiikan välineenä 1900-luvulla. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C: 135. Turku: Turun yliopisto.
- Kaataja, S. 2019. Korkeakoululaitos saapuu Tampereelle. Koskesta voimaa- sivusto. Saatavilla: <https://webpages.tuni.fi/koskivoimaa/arki/1940-60/yliopisto.html>. Luettu 9.11.2023.
- Kettunen, P., Jalava, M., Simola, H. & Varjo, J. 2012. Tasa-arvon ihanteesta erinomaisuuden eetokseen. Teoksessa P. Kettunen & H. Simola (toim.) Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–62.
- Klemelä, K. 1999. Ammattikunnista ammatillisiin oppilaitoksiin. Ammatillisen koulutuksen muotoutuminen Suomessa 1800-luvun alusta 1990-luvulle. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 48. Turku: Painosalama Oy.
- Klemelä, K. & Vanttaja, M. 2012. Ammatillinen koulutus. Teoksessa P. Kettunen & H. Simola (toim.) Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 182–202.
- KM. 1986. Korkeakoulujen opiskelijavalintatoimikunnan mietintö 1986:8. Helsinki.

- Kosunen, S., Haltia, N. & Jokila, S. (2015). Valmennuskurssit ja mahdollisuuksien tasa-arvo yliopistokoulutukseen hakeutumisessa. *Kasvatus* 46 (4), 334–348.
- Lampinen, O. 2003. Suomalaisen korkeakoulutuksen uudistaminen. Reformeja ja innovaatioita. Opetusministeriön julkaisuja 2003:25.
- Meriläinen, R., & Varjo, J. 2008. Integroidun nuorisoasteen historiallinen rakentuminen osana suomalaista koulutusjärjestelmää ja -politiikkaa. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja*, 10 (3), 13–25.
- Nevala, A. 2016. Työväestön jälkeläiset yliopistoissa toisesta maailmasodasta 2010-luvulle. Teoksessa S. Saaritsa & Selin, S. (toim.) *Työväki ja sivistys. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, 405–434.
- Nevala, A. & Rinne, R. 2012. Korkeakoulutuksen muodonmuutos. Teoksessa P. Kettunen & H. Simola (toim.) *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 203–338.
- Nori, H. & Mäkinen-Streng, M. 2017. Koulutukseen valikoituminen, kiinnittyminen ja sosialisatio. Teoksessa M. Murtonen (toim.) *Opettajana yliopistolla: korkeakoulupedagogiikan perusteet*. Tampere: Vastapaino, 318–347.
- OKM. 2012. Koulutus ja tutkimus vuosina 2011–2016. Kehittämissuunnitelma. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:1. Helsinki.
- OPM. 1981. Korkeakoululaitoksen kehittämissuunnitelma 1981–1986. Helsinki: Opetusministeriö.
- OPM. 1987. Korkeakoululaitoksen kehittämissuunnitelma vuosille 1987–1992. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- OPM. 1993. Koulutuksen ja korkeakouluissa harjoitettavan tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 1991–1996. Helsinki: Opetusministeriö.
- OPM. 1996. Koulutus & tutkimus 2000. Koulutuksen ja korkeakouluissa harjoitettavan tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 1995–2000. Helsinki: Edita.
- OPM. 2000. Koulutus ja tutkimus 1999–2004. Kehittämissuunnitelma. Helsinki: Edita.
<http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2000/liitteet/KESU2004/suomi/KESU3.html> (Luettu 16.5.2016.)
- OPM. 2002a. Yliopiston tulohajautuksen kehittämistyöryhmä II. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 26:2002. Helsinki: Opetusministeriö.
- OPM. 2002b. Yliopistojen kaksiportaisen tutkintorakenteen toimeenpano. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 39:2002. Helsinki: Opetusministeriö.
- OPM. 2004. Koulutus ja tutkimus 2003 – 2008. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriön julkaisuja 2004:6. Helsinki.
- OPM. 2005a. Yliopistojen yhteishakutyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:17. Helsinki: Opetusministeriö.
- OPM. 2005b. Yliopiston tulohajautuksen kehittämistyöryhmä III. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:24. Helsinki: Opetusministeriö.
- OPM. 2008. Koulutus ja tutkimus vuosina 2007–2012. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriön julkaisuja 2008:9. Helsinki.
- OPM. 2010. Ei paikoillanne, vaan valmiit, hep! Koulutukseen siirtymistä ja tutkinnon suorittamista pohtineen työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:11. Helsinki: Opetusministeriö.
- OPM. 2013. Monipuoliset ja sujuvat opinpolut. Korkeakoulujen koulutusrakenteiden kehittämistyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2013:2. Helsinki: Opetusministeriö.

OKM 2016: 37. Valmiina valintoihin. Ylioppilastutkinnon parempi hyödyntäminen korkeakoulu-jen opiskelijavalinnoissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja.

OKM 2017: 25. Valmiina valintoihin II. Ammatillisesta koulutuksesta korkeakouluun. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja.

Orr, D. & Hovdhaugen, E. 2014. 'Second chance' routes into higher education: Sweden, Norway and Germany compared. *International Journal of Lifelong Education* 33 (1), 45–61.

Osbourne, M. 2003. Policy and practice in widening participation: a six country comparative study of access as flexibility. *International Journal of Lifelong Education* 22 (1), 43–58.

Stenström, M-L. & Virolainen, M. 2016. Towards the Enhancement of School-Based VET in Finland. In E. Berner & Gonon, P. (ed.) *History of Vocational Education and Training in Europe: Cases, Concepts and Challenges*. Bern: Peter Lang. 327–348.

Tilastokeskus 1990. Koulutus ja tutkimus 1990:17. Uusien opiskelijoiden pohjakoulutus 1988.

Tilastokeskus 1995. Koulutus 1995:12. Koulutuksen kysyntä 1994.

Tilastokeskus 2009. Koulutus 2009. Oppilaitostilastot 2008.

Valtioneuvosto 2016:2. Toimintasuunnitelma strategisen hallitusohjelman kärkihankkeiden ja reformien toimeenpanemiseksi 2015–2019.

Vuorio-Lehti, M. 2006. Valkolakin viesti. Ylioppilastutkintokeskustelu Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Väitöskirja. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.